

Erfgoedrapport Breda 185

Breda Hondsdonk 60

Inventariserend veldonderzoek door middel van
proefsleuven

L. de Jonge MA

Gemeente Breda

COLOFON

Titel: Hondsdonk 60
Erfgoedrapport Breda 185

Auteurs: L. de Jonge MA
Kaarten: dr. M.L. Craane, drs. J.H. Nollen, L. de Jonge MA
Eindredactie en autorisatie: drs. F.J.C. Peters

Veldwerk en uitwerking: drs. J.H. Nollen, L. de Jonge MA, A. Huijsmans, A. Peemen
Senior archeoloog: drs. J.H. Nollen

ISSN: 2210-9552

© Gemeente Breda, 2016

Gemeente Breda

Directie Ontwikkeling
Afdeling Ruimte
Postbus 90156
4800 RH Breda

Breda

Hondsdonk 60

Inventariserend
veldonderzoek
door middel van
proefsleuven

Samenvatting

In opdracht van Avicenna Vastgoed bv heeft de Afdeling Ruimte van de gemeente Breda een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd op een perceel aan de Hondsdonk te Breda. Aanleiding voor het onderzoek is de nieuwbouw van de huisartsenpraktijk Haagse Beemden, waarbij bodemverstorende werkzaamheden plaatsvinden. De werkzaamheden kunnen de eventuele aanwezige archeologische resten beschadigen of vernietigen.

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft sporen gevonden opgeleverd die vermoedelijk niet ouder zijn dan de late middeleeuwen B (1250 - heden).

Het dekzand bevindt zich in het plangebied op een niveau tussen 1,10 tot 1,40 m + NAP en wordt afgedekt door een esdek en een recent ophogingspakket van 90 tot 100 centimeter dik. Het esdek is vòòr de eerste helft van de zeventiende eeuw opgeworpen.

In beide werkputten zijn resten aangetroffen van de buitenwal, die in 1637 is opgeworpen tijdens het beleg rond Breda door prins Frederik Hendrik. Er zijn twee parallel gelegen greppels gedocumenteerd, die in twee fasen zijn uitgegraven om met de vrijgekomen grond de buitenwal op te werpen. Onder de buitenste, noordelijke greppel kwamen drie paalkuilen te voorschijn, die vermoedelijk onderdeel van het verdedigingswerk uitmaakten.

Behalve sporen van de linie zijn er ook karrensporen aangetroffen, die op de locatie van het voormalige weggetje Moerenstraat zijn gelegen. Dit weggetje, die ook wel als 'weg van gageldonk naar den emmer' wordt aangeduid, leidde naar de graslanden in het noorden van de Haagse Beemden. Veel van dit soort weggetjes hebben een middeleeuwse oorsprong.

Verder zijn er twee greppels met een vermoedelijk laat middeleeuwse datering gedocumenteerd, en enkele paalkuilen.

Inhoudsopgave

1 inleiding-	11
2 ligging en aard van het terrein-	13
3 landschappelijke gegevens en historische context-	15
4 archeologische achtergronden-	17
5 doelstelling-	19
6 werkwijze-	21
7 resultaten-	23
8 conclusie-	27
9 waardering en aanbeveling-	31
10 literatuur-	33
Bijlage 1: onderzoeksthema's en vraagstellingen-	35
Bijlage 2: sporenlijst-	37
Bijlage 3: vondstenlijst-	37
Bijlage 4 aardewerkdeterminatietabel-	37
Bijlage 5: allesporenkaart werkputten 1 en 2-	38

1

INLEIDING

In opdracht van Avicenna Vastgoed bv heeft de Afdeling Ruimte van de gemeente Breda een inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven uitgevoerd op een perceel aan de Hondsdonk te Breda. Aanleiding voor het onderzoek is de nieuwbouw van de huisartsenpraktijk Haagse Beemden, waarbij bodemverstorende werkzaamheden plaatsvinden. De werkzaamheden kunnen de eventuele aanwezige archeologische resten beschadigen of vernietigen.

Het doel van het Inventariserende Veldonderzoek door middel van proefsleuven is op een snelle en betrouwbare wijze inzicht te verschaffen in de aanwezigheid van archeologische resten in het plangebied. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen. Belangrijk is dat op basis van het inventariserende veldonderzoek een beslissing kan worden genomen of verder (voor)onderzoek op het terrein noodzakelijk en verantwoord is. Het veldwerk is uitgevoerd conform de richtlijnen van het Programma van Eisen (PvE) nummer 2014-29, opgesteld door F.J.C. Peters, senior KNA-archeoloog en M.L. Craane, medewerker archeologie bij de afdeling Ruimte.¹

Administratieve gegevens

Provincie Noord Brabant

Gemeente Breda

Plaats Breda

Toponiem Hondsdonk 60

Objectcode BR-396-14

Noord-coördinaten 110.429 / 402.124 , 110.444 / 402.132

Zuid-coördinaten 110.437 / 402.109 , 110.459 / 402.120

Kaartblad 44 D

Onderzoeksmeldingsnummer 63807

Opdrachtgever Avicenna Vastgoed bv t.a.v. dhr. Voogt

Bevoegd gezag Gemeente Breda

Uitvoerder Gemeente Breda, Afdeling Ruimte

Sr. Archeoloog drs. J.H. Nollen

Veldarcheoloog L. de Jonge MA

Veldmedewerker A. Huijsmans BA

2

LIGGING EN AARD VAN HET TERREIN

Het plangebied is gesitueerd in de buurt Gageldonk ten noordwesten van het centrum van de gemeente Breda en gelegen op het perceel BDA00 H4861 aan Hondsdonk nummer 60. Het plangebied betreft een grasveld, dat in het noorden wordt begrensd door het Moerenpad, in het zuiden door de Hondsdonk, en in het oosten en westen door bebouwde percelen. Het totale oppervlakte van het plangebied is circa 350 vierkante meter, waarvan tijdens het inventariserend veldonderzoek circa 75 vierkante meter is onderzocht (21 % van het te verstoren gebied).

Afb. 1.
Plangebied Hondsdonk 60
op topografische onder-
grond

3

LANDSCHAPPELIJKE GEGEVENS EN HISTORISCHE CONTEXT

Op de geomorfologische kaart, de bodemkaart en de grondwatertrappenkaart in Archis2 is het plangebied niet gekarteerd, omdat het gelegen is binnen de bebouwde kom van de gemeente Breda. Extrapolatie van de nabijgelegen gekarteerde zones leidt tot de volgende veronderstellingen.

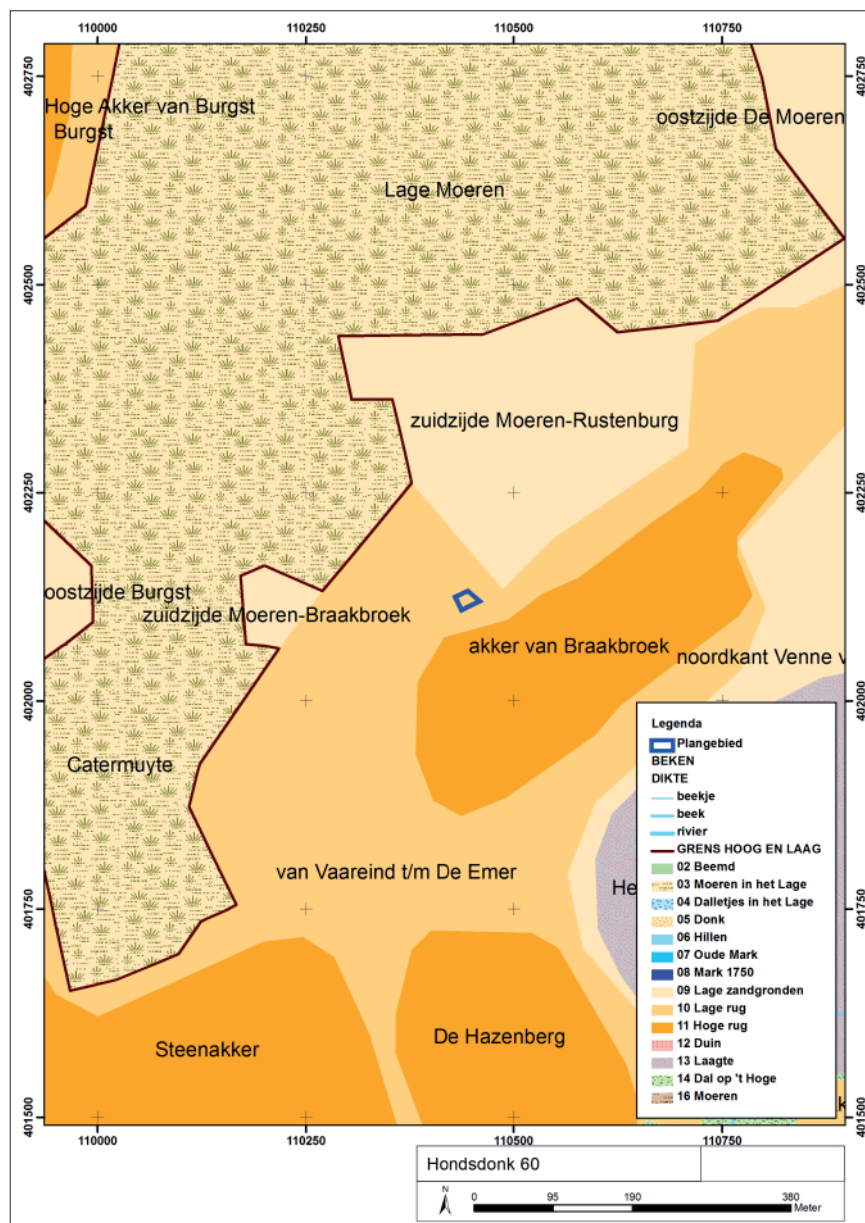
Het plangebied is vermoedelijk gelegen op een dekzandrug. Leenders (2006) heeft dit kaartbeeld gespecificeerd en situeert het plangebied op de lage dekzandrug 'van Vaareind t/m De Emer'. De bodem in het plangebied bestaat waarschijnlijk uit laarpodzolgronden, broekeerdgronden of hoge zwarte enkeerdgronden. De grondwatertrap ter hoogte van eventuele broekeerdgronden is III terwijl de grondwatertrap bij de overige gronden VI of VII zal zijn.

Het plangebied is gelegen binnen de grenzen van het middeleeuwse akkercomplex van Braakbroek.

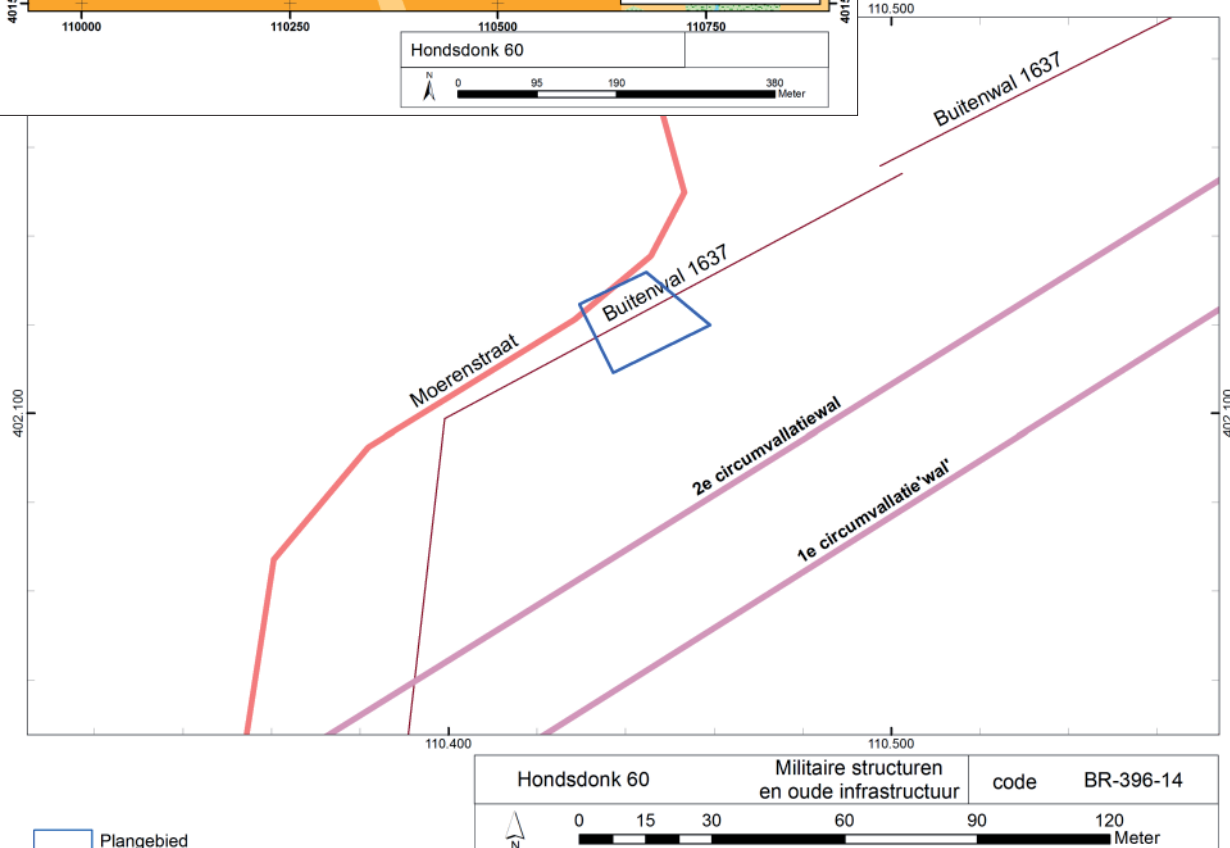
Aan het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) werd er veel gestreden om de stad Breda, die als woonplaats van de prins van Oranje Nassau een hoofdprijs vormde voor de strijdende partijen. Breda wisselde in deze turbulente periode meerdere malen van bezetter. In 1625 moest Justinus van Nassau, gouverneur van Breda, na een langdurig beleg de stad overgeven aan de Spaanse bevelhebber Spinola. In 1637 lukte het prins Frederik Hendrik om de uitgeputte stad voor de laatste keer te heroveren na een beleg van elf weken. In tegenstelling tot Spinola hongerde hij de vesting niet uit, maar benaderde hij hem agressief langs vier zijden met loopgraven vanuit de rondom de stad aangelegde linies. Op basis van oud kaartmateriaal weten we min of meer waar de structuren zijn gelegen die gedurende de belegeringen zijn aangelegd, zoals de wallen, legerkampjes en schansen. Volgens Leenders (2006) loopt de buitenwal van het beleg van Breda door Frederik Hendrik in 1637 dwars door het plangebied. Circa 30 meter ten zuiden van het plangebied situeren Rooze en Eimermann (2005) de buitenwallen van het beleg van Breda door Spinola in 1624/25.

De beemdenweg Moerenstraat begrenst in het noorden het plangebied. Deze weg staat ook op de kadastrale minuut uit 1824 getekend maar wordt dan benoemd als de 'weg van Gageldonk naar den emmer'. Op de kadastrale minuut is verder geen bebouwing of perceleringsgrenzen in het plangebied aanwezig.

Het plangebied is gelegen binnen de heerlijkheid Gageldonk. Dit landgoed heeft bestaan vanaf circa 1510 tot 1917.

Afb. 2.
 Links: Fysisch landschap volgens Leenders (2006) in de omgeving van het plangebied
 Onder: Militaire structuren en oude infrastructuur volgens Leenders (2006) in de omgeving van het plangebied

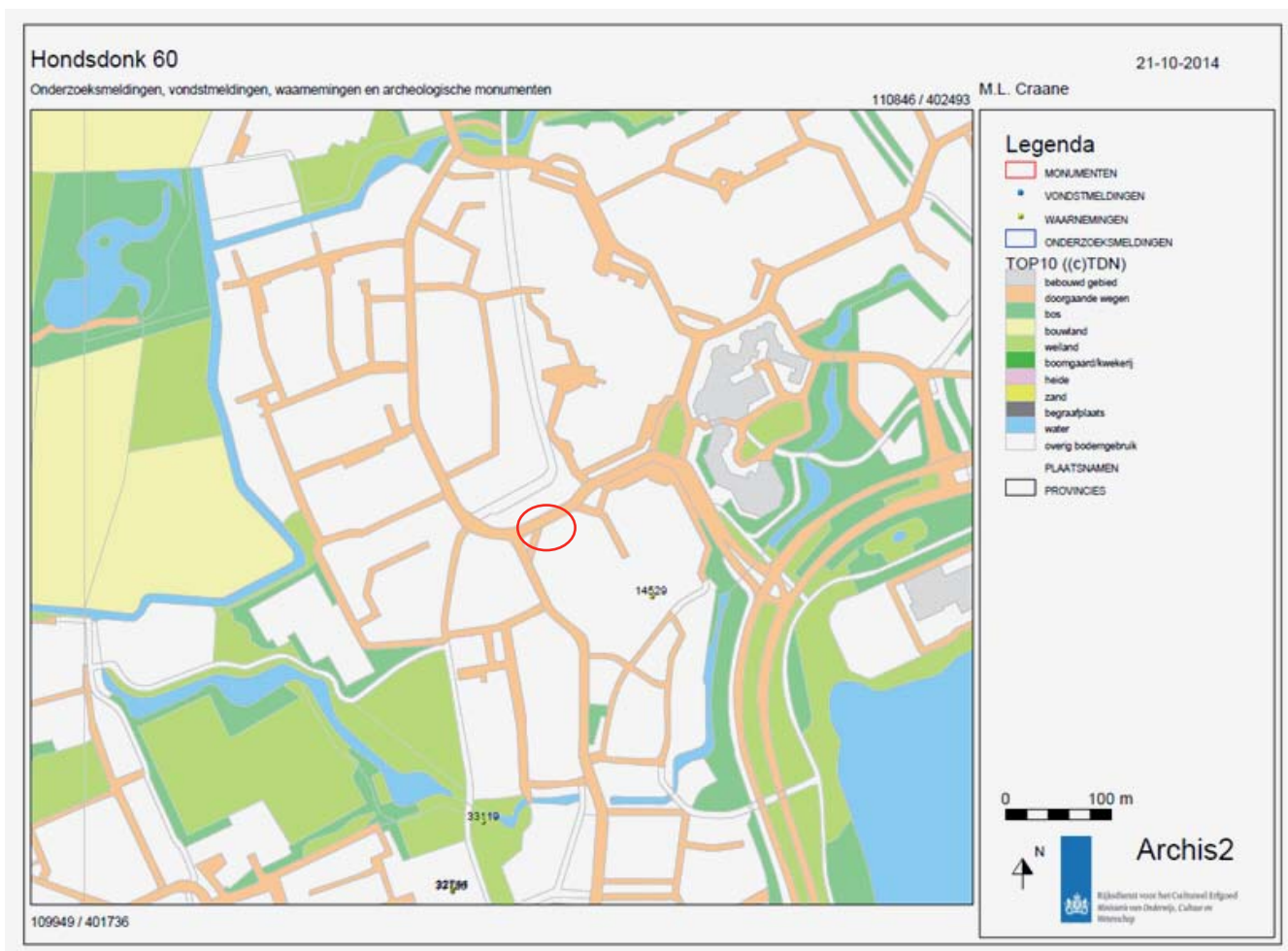

4

ARCHEOLOGISCHE ACHTERGRONDEN

Binnen het plangebied en in de nabije omgeving ervan zijn geen archeologische onderzoeken uitgevoerd en zijn geen archeologische monumenten aanwezig.

In de directe omgeving van het plangebied zijn wel een aantal waarnemingen gedaan. Op circa 200 meter ten zuidoosten van het plangebied zijn een aantal fragmenten middeleeuws aardewerk aangetroffen (waarneming 14529). Op 400 meter ten zuiden van het plangebied is de kapel van de heerlijkheid Gageldonk aanwezig (waarneming 33119). Op 500 meter ten zuiden van het plangebied zijn in 1973 restanten van huis Gageldonk ontdekt (waarneming 33120 en 32744).

Afb. 5.

Onderzoeksmeldingen, waarnemingen en vondstmeldingen in de omgeving van het plangebied (rode cirkel) zoals vermeld in Archis2.

5

DOELSTELLING

5.1 Doelstelling

Het inventariserende veldonderzoek heeft tot doel op een snelle, maar betrouwbare wijze inzicht te verschaffen in de aanwezigheid van archeologische relictten in het plangebied door middel van proefsleuven. Daarbij dient voldoende inzicht te worden gegeven in de inhoudelijke en fysieke kwaliteit van de mogelijk aanwezige bewoningssporen op de betreffende locatie (aard, ouderdom, omvang, gaafheid, conservering) teneinde tot een waardestelling te kunnen komen.

5.2 Vraagstelling

In de omgeving van Breda kunnen archeologische sporen en vondsten worden aangetroffen uit het paleolithicum tot en met het neolithicum, maar deze worden niet op grote schaal aangetroffen. Archeologisch onderzoek in de nabije omgeving heeft uitgewezen dat het dekzandlandschap van Breda-West vanaf de bronstijd (circa 2000 v.Chr.) vrij intensief bewoond is geweest. Hierbij is tevens een nieuw beeld ontstaan van de bewoning in de ijzertijd (500 v. Chr. tot begin van de jaartelling), Romeinse tijd (begin van de jaartelling tot circa 400 na Chr.) en vroege middeleeuwen (450-1050 na Chr.). Achterliggend doel van het onderzoek is het zo compleet mogelijk onderzoeken van enkele dekzandruggen in het landschap waardoor een duidelijk beeld gevormd kan worden van de bewoningsgeschiedenis, de ontwikkeling van de bewoning in de regio en het gebruik van de ruimte in al zijn aspecten op deze landschappelijke eenheden.

In de late middeleeuwen en nieuwe tijd neemt de hoeveelheid activiteiten – en de archeologische overblijfselen daarvan – toe. Voor de gemeente Breda zijn naast de sporen uit de bronstijd tot en met de vroege middeleeuwen ook de sporen uit de late middeleeuwen (de periode van stadsontwikkeling), de sporen verbonden aan de Nassaus en de sporen uit de Tachtigjarige oorlog van groot belang.

Ook onderwerpen uit meer recente perioden kunnen voor de geschiedenis en voor het verhaal van de stad Breda aanleiding zijn een archeologisch (voor)onderzoek te laten uitvoeren.

In het noorden en noordwesten van Breda bevindt zich een lager gelegen en nat gebied. Het betreft een paleolandschap waar overstromingen en veengroei (afzettingen van Duinkerken, Walcheren laagpakket) een belangrijke rol spelen.

Het landschap waarin de mensen gedurende de bewoningsperiode woonden is op diverse wijzen ingericht en gebruikt. De nalatenschap van deze inrichting en het gebruik daarvan geeft ons weer de mogelijkheid inzicht te krijgen in het leef- en denkpatroon van de bewoners gedurende de late prehistorie en de middeleeuwen. De vraagstellingen bij dit thema beslaan een breed geheel, van nederzetting tot begravingen. Het doel is een beeld te creëren van het leven in de regio Breda. De aandacht bij het onderzoek naar het natuurlijke landschap is met name gericht op de niet door de mens beïnvloede omgeving c.q. die aspecten van de natuur die uiteindelijk het menselijk handelen hebben beïnvloed. Bij dit onderzoeksthema staat de ontstaanswijze van het gebied centraal. Er kan namelijk naast de landschappelijke ligging van de vindplaatsen ook een beeld verkregen worden van de ruimere regio.

In het PvE zijn de volgende gebiedsspecifieke onderzoeksvragen geformuleerd, die aan de hand van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek beantwoord zouden moeten kunnen worden.

- Zijn er sporen van de buitenwal van 1637 aanwezig in het plangebied?
- Zijn er sporen van de heerlijkheid Gageldonk aanwezig in het plangebied?
- Zijn er sporen van de Moerenstraat aanwezig in het plangebied?
- Hoe is de bodemopbouw in het gebied (tevens eventueel door middel van boringen in kaart te brengen)?
- Zijn er sporen uit het paleolithicum/mesolithicum aanwezig?
- Zijn er sporen uit (het neolithicum,) de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?
- Zijn er sporen van ontginning aanwezig?
- Is er sprake van een esdek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?
- Zijn er sporen die wijzen op middeleeuwse oorsprong van de bewoning?
- Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?
- Is er bebouwing aanwezig?
- Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd? Zijn er sporen van een legerkamp, of omwalling?
- Zijn er nog andere (bewonings)sporen?
- Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?
- Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

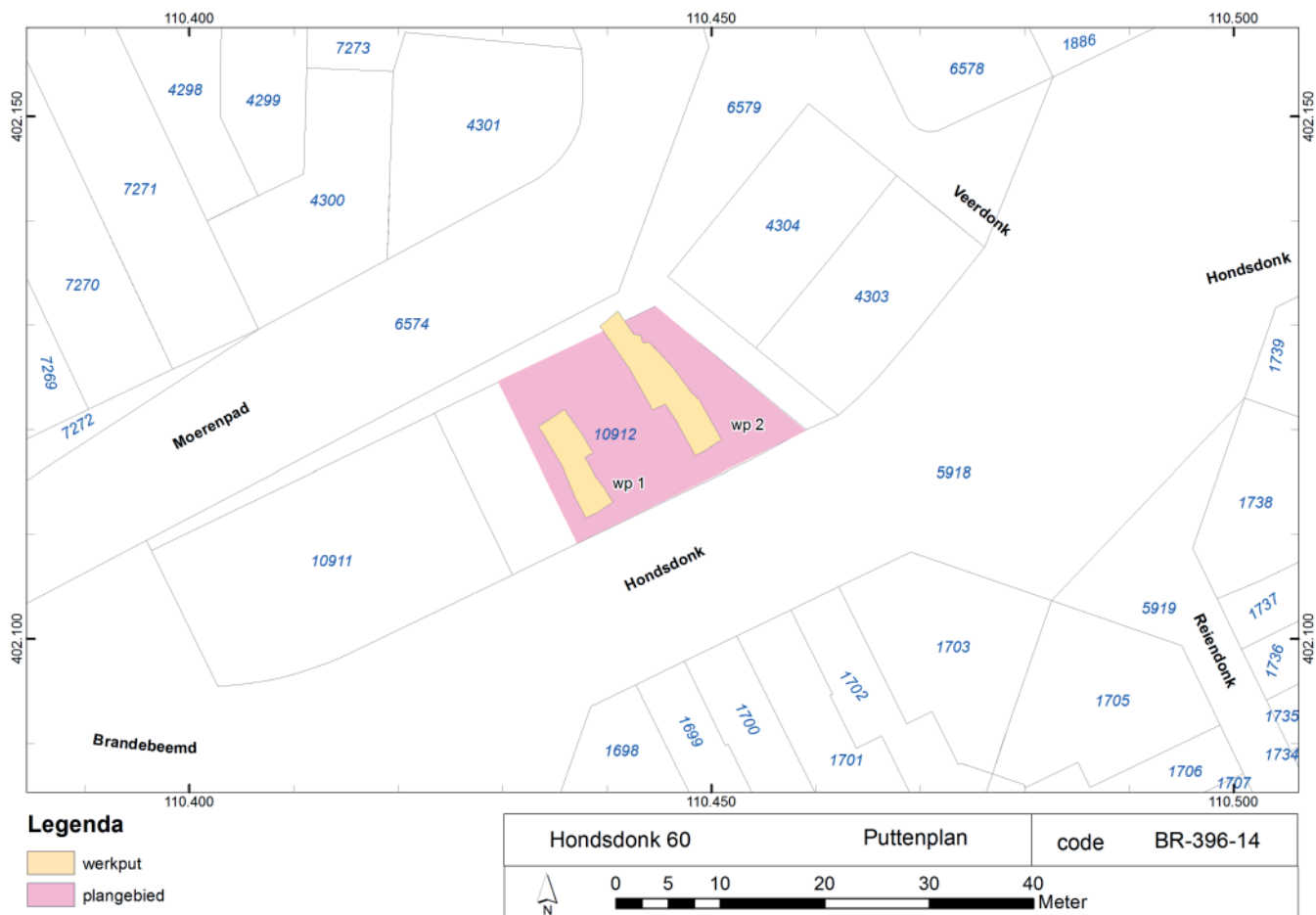
Naast deze onderzoeksvragen worden er in het PvE ook nog een aantal onderzoeksthema's en vraagstellingen vermeld die vanuit het totale archeologisch onderzoek in Breda-West zijn vertaald. In dit rapport staan deze weergegeven in bijlage 1. Indien deze relevant zijn voor de resultaten van dit onderzoek zal op deze vragen worden ingegaan in paragraaf 8.1.

6

WERKWIJZE

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven is op 3 november 2014 uitgevoerd door medewerkers van de Afdeling Ruimte van de gemeente Breda. Er zijn twee werkputten aangelegd op de locatie van de geplande nieuwbouw. De ligging van de werkputten wijkt iets af van de geplande locatie in het PvE. Werkput 1 is iets smaller dan gepland in verband met de aanwezigheid van leidingen; deze vierkante meters zijn gecompenseerd in de lengte van werkput 2. Deze wijzigingen zijn in overleg met en met goedkeuring van het bevoegd gezag (drs. F.J.C. Peters) uitgevoerd. Tijdens het inventariserend veldonderzoek is in totaal circa 75 vierkante meter onderzocht (circa 21 % van het te verstoren terrein).

Bij de aanleg van de werkputten is de bovengrond afgegraven tot op het niveau waar de grondsporen goed leesbaar waren. Het vlak is aangelegd met behulp van een graafmachine met gladde bak. De vlakken zijn gefotografeerd en vervolgens ingemeten met de robotic total station. De vlakhoogtes en maaiveldhoogtes zijn om de vijf meter gemeten. Alle sporen zijn gecoupeerd, en de archeologisch relevante sporen zijn afgewerkt. Om de tien meter zijn de profielen met een breedte van één meter gedocumenteerd en wanneer dit relevant was zijn de profielen over een grotere breedte afgestoken en gedocumenteerd. Het meetstelsel is via hoofdmeetpunten binnen het plangebied nauwkeurig gekoppeld aan het Rijksdriehoeksnet. De hoofdmeetpunten werden ingemeten door landmeters van de gemeente Breda. Tijdens het onderzoek is gewerkt conform KNA 3.3 en het Programma van Eisen.

Afb. 6.
Plangebied Hondsdonk 60 met de locatie van de werkputten op de huidige kadaster kaart.

7

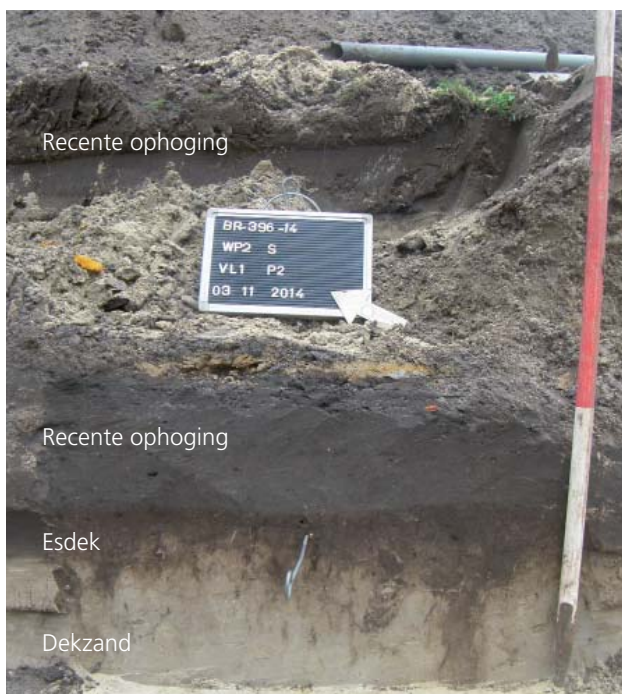
RESULTATEN

7.1 Ondergrond en stratigrafie

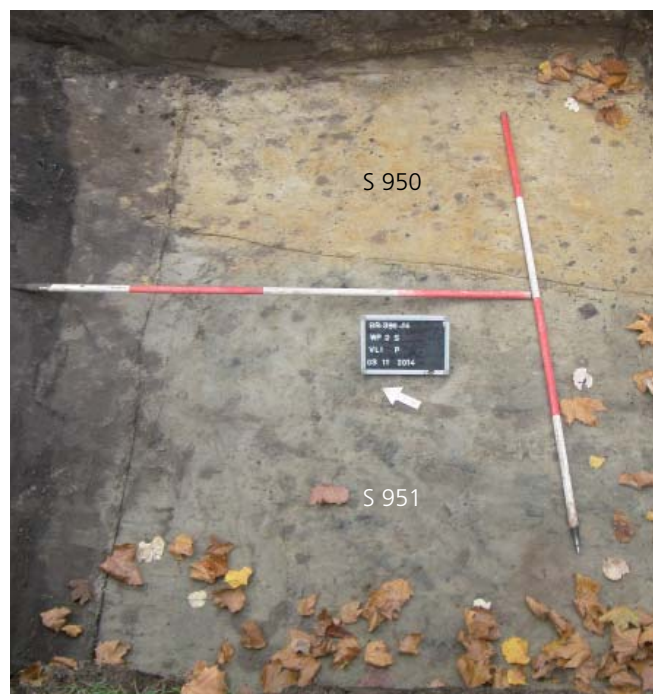
Om de bodemopbouw in het onderzoeksgebied in kaart te kunnen brengen is er in de werkputten om de tien meter een profiel gedocumenteerd.

Het dekzand bevindt zich in het plangebied op een niveau tussen 1,10 tot 1,40 m + NAP en wordt afgedekt door een esdek en een recent ophogingspakket van 90 tot 100 centimeter dik. Het esdek wordt doorsneden door sporen, die dateren in de eerste helft van de 17de eeuw. Het esdek zal dus voor deze datum opgeworpen zijn.

In het vlak van de werkputten was een scherpe begrenzing in het dekzand te onderscheiden (afb.8). In het oosten van werkput 1 en het zuidwesten van werkput 2 is het dekzand gereduceerd (lichtgrijs grijs matig siltig zand) (S 951), maar in de rest van het vlak had het dekzand een gele kleur met ijzeroxidatie (S 950). Mogelijk is dit bodemproces veroorzaakt door de greppels S 002 en 005, die parallel lopen aan de begrenzing in het dekzand.

Afb. 7.
Profiel 2 in werkput 2

Afb. 8.
Vlak 1 in werkput 2

7.2 Sporen en structuren

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er twintig spoornummers uitgedeeld, waarvan er acht spoornummers aan lagen in de profielen of het vlak zijn uitgedeeld. Er zijn greppels, paalkuilen en karrensporen gedocumenteerd.

Buitenwal Tachtigjarige Oorlog

In beide werkputten zijn resten gevonden van de buitenwal, die in 1637 is opgeworpen tijdens het beleg rond Breda door prins Frederik Hendrik.

Het betreft de twee parallel gelegen greppels S 001 en 003, die noordoost-zuidwest georiënteerd op een afstand van circa vier meter van elkaar vandaan zijn gedocumenteerd. Greppel S 001 was zowel in het vlak als in het profiel circa drie meter breed, en had een diepte van 70 centimeter (onderkant op 0,8 m +NAP). Greppel S 003 was 3,5 meter breed in het vlak en 4 meter breed in het profiel, en had een diepte van 70 centimeter (onderkant op 0,60 m +NAP).

De buitenwal van Frederik Hendrik bestond uit twee parallelle greppels, waarvan de binnenste (hier S 001) als eerste is gegraven.² De uitgegraven grond werd aan de zijde van Breda opgeworpen, die de soldaten benutten voor een borstwering van 2,5 meter. De tweede, buitenste greppel (hier S 003) werd op een afstand van 6 tot 9 meter van de eerste linie gegraven en de grond werd hier aan weerszijden opgeworpen.³ Volgens tijdgenoot L. van Aitzema zou deze greppel ongeveer 2,2 meter diep en 3,8 meter breed gegraven zijn.⁴

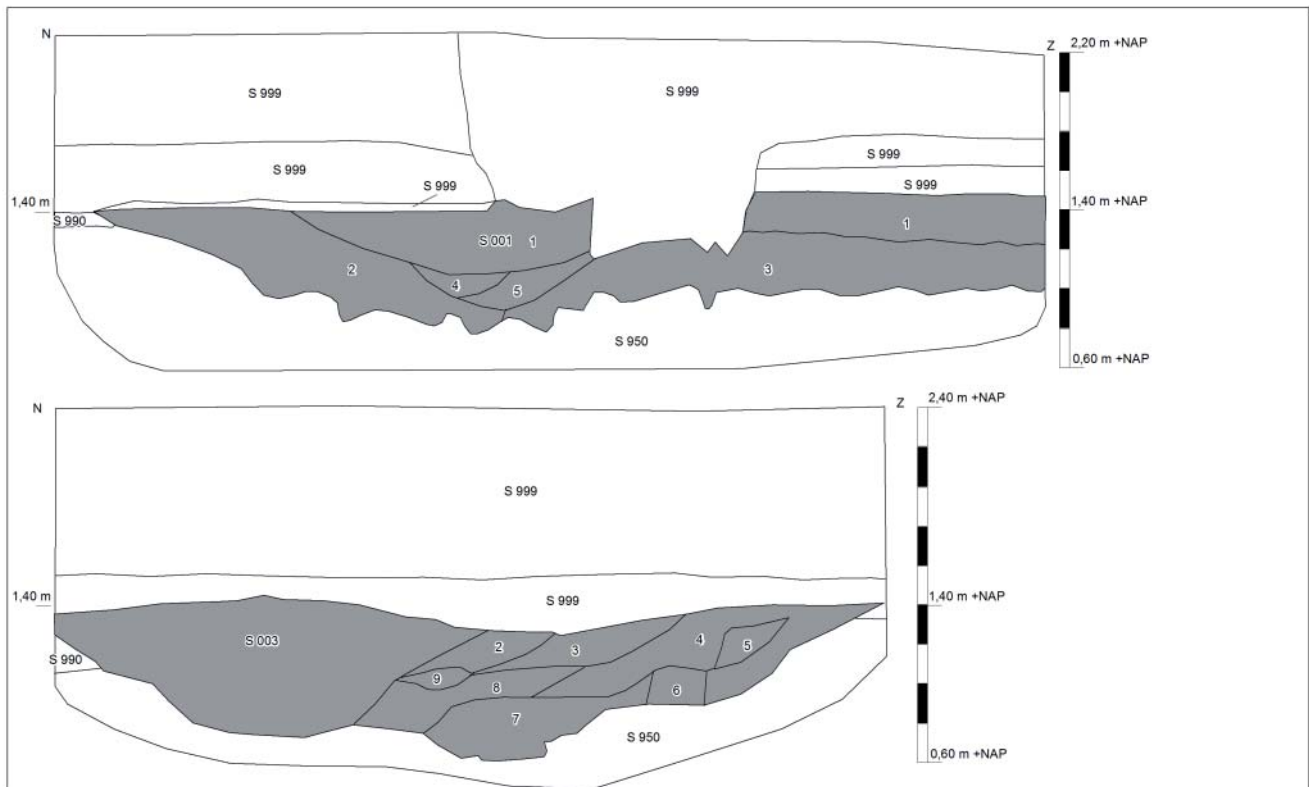
Ten zuiden van het huidige onderzoek zijn in het verlengde van S 001 en 003 tevens delen van de buitenwal uit 1637 gedocumenteerd bij de opgravingen Steenakker (BR-54-00) en HSL vindplaats 25 Mr. Bierensweg (BR-54-01). Ook op deze locaties betrof het twee parallel gelegen greppels met een gelijke breedte. De diepte van de greppels op de zuidelijk gelegen vindplaatsen was echter groter. Dit kan echter een vertekend beeld zijn, omdat de bovenkant van S 001 en 003 vermoedelijk afgetopt is.

Tijdens het verdiepen van S 003 tekenden onder deze greppel in het dekzand zich drie paalkuilen (S 010, 011, 012) af. De drie paalkuilen waren 40-50 centimeter breed en hadden een (resterende) diepte van 12 centimeter. De palen zullen mogelijk onderdeel zijn geweest van het verdedigingswerk.

Afb. 9.
Links greppel S 001
Rechts greppel S 003 met de paalkuilen S 010, 011, 012 in het vlak

Afb. 10.

Boven het profiel door greppel S 001. Vullingbeschrijving: 1. bruin + zwart bebrokt matig siltig zand 2. donkergrijs bruin matig siltig zand 3. grijs iets geel gevlekt matig siltig zand 4. grijs lichtgrijs gelaagd matig siltig zand 5. grijs matig siltig zand
Onder het profiel door greppel S 003. Vullingbeschrijving: 1. donkergrijs matig siltig zand 2. donkergrijs grijs matig siltig zand 3. wit grijs gevlekt matig siltig zand 4. grijsbruin gevlekt matig siltig zand + houtskool 5. geelgrijs gevlekt matig siltig zand 6. geelwit zwart gelaagd matig siltig zand (plag) 7. donkergrijs grijs gevlekt matig siltig zand 8. donkergrijs grijs gevlekt matig siltig zand 9. geelgrijs matig siltig zand

Beemdenweg Moerenstraat

Behalve sporen van de linie zijn er ook karrensporen (S 009) aangetroffen, die op de locatie van het voormalige weggetje Moerenstraat zijn gelegen. De sporen zijn in het noorden van werkput 2 gedocumenteerd en hebben een noordoost-zuidwest oriëntatie. Dit weggetje, dat ook wel als 'weg van gageldonk naar den emmer' wordt aangeduid, leidde naar de graslanden in het noorden van de Haagse Beemden. Veel van dit soort weggetjes hebben een middeleeuwse oorsprong.

Greppels en paalkuilen

In werkput 1 en 2 zijn respectievelijk de greppels S 002 en 005 aangetroffen, die min of meer een noord-zuid oriëntatie hadden. Beide greppels worden door de twee liniegreppels S 001 en 003 doorsneden. S 005 wordt bovendien door de karrensporen van het beemdenweggetje Moerenstraat oversneden. Greppel S 002 had een breedte van 1,5 meter en was 28 centimeter diep (onderkant op 0,86 m +NAP). Greppel S 005 was 1,2 meter breed en 19 centimeter diep (onderkant op 0,88 m +NAP). Beide greppels hebben een gelaagde humeuze vulling, dat duidt op een geleidelijke, natuurlijke opvulling. Er zijn geen vondsten aangetroffen in de greppels, maar gezien de oversnijdingen zullen deze sporen een (laat) middel-eeuwse datering hebben.

In werkput 2 zijn nog vier paalkuilen (S 004, 006, 007, 008) gedocumenteerd, die geen structuur lijken te vormen. Er zijn geen vondsten uit deze sporen verza-

meld, waardoor een datering niet mogelijk is. Van S 008 is een houtskoolmonster genomen voor een mogelijke koolstofdatering. Dit monster is echter niet geanalyseerd. S 006 oversnijdt greppel S 005, waardoor deze vermoedelijk in de late middeleeuwen of nieuwe tijd zal dateren.

Afb. 11.
Links greppel S 002 rechts greppel S 005

Afb. 12.
Karrensporen (S 009) in het noorden van werkput 2

7.3 Vondsten

Tijdens het inventariserend veldonderzoek zijn er drie vondstnummers uitgedeeld.

In de bovenste vulling van de greppel (S 001) behorend bij de buitenwal van 1637 is een scherp grijsbakkend aardewerk (datering late middeleeuwen B (1250-1500)) aangetroffen. In greppel S 002 zijn vier bewerkte fragmenten leisteen gevonden. Van paalkuil S 008 is een houtskoolmonster genomen voor een mogelijke koolstofdatering. Dit monster is vooralsnog niet geanalyseerd.

8

CONCLUSIE

Het inventariserend veldonderzoek door middel van proefsleuven heeft sporen gevonden opgeleverd die vermoedelijk niet ouder zijn dan de late middeleeuwen B (1250 - heden).

Het dekzand bevindt zich in het plangebied op een niveau tussen 1,10 tot 1,40 m + NAP en wordt afgedekt door een esdek en een recent ophogingspakket van 90 tot 100 centimeter dik. Het esdek is vòòr de eerste helft van de zeventiende eeuw opgeworpen.

In beide werkputten zijn resten aangetroffen van de buitenwal, die in 1637 is opgeworpen tijdens het beleg rond Breda door prins Frederik Hendrik. Er zijn twee parallel gelegen greppels gedocumenteerd, die in twee fasen zijn uitgegraven om met de vrijgekomen grond de buitenwal op te werpen. Onder de buitenste, noordelijke greppel kwamen drie paalkuilen te voorschijn, die vermoedelijk onderdeel van het verdedigingswerk uitmaakten.

Behalve sporen van de linie zijn er ook karrensporen aangetroffen, die op de locatie van het voormalige weggetje Moerenstraat zijn gelegen. Dit weggetje, die ook wel als 'weg van gageldonk naar den emmer' wordt aangeduid, leidde naar de graslanden in het noorden van de Haagse Beemden. Veel van dit soort weggetjes hebben een middeleeuwse oorsprong.

Verder zijn er twee greppels met een vermoedelijk laat middeleeuwse datering gedocumenteerd, en enkele paalkuilen.

7.1 Beantwoording onderzoeksvragen

In deze paragraaf worden de gebiedsspecifieke onderzoeksvragen uit hoofdstuk 5 beantwoord. De aanwezige archeologische sporen en vondsten hebben niet genoeg informatie opgeleverd om de vragen behorend bij de algemene onderzoeksthema's te beantwoorden.

Zijn er sporen van de buitenwal van 1637 aanwezig in het plangebied?

In het plangebied zijn sporen van de buitenwal van 1637 aangetroffen in de vorm van twee parallel gelegen greppels, waarmee in twee fasen de buitenwal is opgeworpen.

Zijn er sporen van de heerlijkheid Gageldonk aanwezig in het plangebied?

Er zijn geen sporen gedocumenteerd, die in relatie gebracht kunnen worden met de heerlijkheid Gageldonk.

Zijn er sporen van de Moerenstraat aanwezig in het plangebied?

Op de locatie van de voormalige Moerenstraat zijn karrensporen aangetroffen, die het restant zijn van dit beemdenweggetje.

Hoe is de bodemopbouw in het gebied (tevens eventueel door middel van boringen in kaart te brengen)?

Het dekzand ligt op een niveau tussen 1,10 tot 1,40 m + NAP en wordt afgedekt door een esdek en een recent ophogingspakket van 90 tot 100 centimeter dik. Het esdek is vòòr de eerste helft van de zeventiende eeuw opgeworpen.

Zijn er sporen uit het paleolithicum of mesolithicum aanwezig?

Er zijn geen sporen uit deze periode aanwezig binnen het plangebied.

Zijn er sporen uit het neolithicum, de bronstijd, ijzertijd of Romeinse tijd aanwezig?

Er zijn geen sporen uit deze periode aanwezig binnen het plangebied.

Zijn er sporen van ontginning aanwezig?

Er zijn geen sporen van ontginning aanwezig.

Is er sprake van een esdek en wat is de ontwikkeling en datering hiervan?

Binnen het plangebied is sprake van een esdek, dat direct op het dekzand is opgeworpen. Het esdek wordt doorsneden door de greppels behorend bij de buitenwal van 1637, en is dus voor deze datum opgebracht.

Zijn er sporen die wijzen op middeleeuwse oorsprong van de bewoning?

Er zijn geen sporen van bewoning aangetroffen.

Zijn er sporen van oudere infrastructuur aanwezig?

Er zijn sporen van de Moerenstraat aanwezig in het plangebied.

Is er bebouwing aanwezig?

Er zijn geen resten van bebouwing aangetroffen.

Zijn er aanwijzingen voor activiteiten uit de Spaanse tijd? Zijn er sporen van een legerkamp, of omwalling?

Er zijn sporen van de buitenwal van 1637 aangetroffen in het plangebied.

Zijn er nog andere (bewonings)sporen?

Er zijn paalsporen en greppels gedocumenteerd die vermoedelijk dateren in de late middeleeuwen B of de nieuwe tijd.

Wat is de aard, omvang (begrenzing vaststellen), datering, context, gaafheid, kwaliteit van de aangetroffen sporen?

De gedocumenteerde sporen zijn in verband te brengen met de Tachtigjarige Oorlog en oude infrastructuur. Daarnaast zijn er nog paalsporen en greppels aangetroffen. Vermoedelijk dateren al deze sporen uit de late middeleeuwen of nieuwe tijd.

Wat is de waarde van de aangetroffen sporen?

De informatiewaarde van de aangetroffen vindplaats is middelhoog. De waardering van de vindplaats wordt in hoofdstuk 9 nader toegelicht.

9

WAARDERING EN AANBEVELING

Er is een vindplaats aangetroffen, deze wordt gewaardeerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie 3.3 (KNA 3.3). Dit waarderingsproces vindt plaats in een aantal stappen:

1. Waardering op basis van belevingsaspecten, waardering op basis van schoonheid en herinneringswaarde.
2. Waardering op basis van fysieke criteria, waardering op basis van gaafheid en conservering.
3. Waardering op basis van inhoudelijke criteria, waardering op basis van zeldzaamheid, informatie waarde, ensemblewaarde en representativiteit.

waarden	criteria	scores
beleving	schoonheid	n.v.t.
	herinneringswaarde	n.v.t.
fysieke kwaliteit	gaafheid	2
	conservering	2
inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	2
	informatie waarde	2
	ensemblewaarde	2
	representativiteit	n.v.t.

Tabel 1
Scoretabel waardestelling uit de KNA 3.3 waarbij 1 de laagste waarde en 3 de hoogste waarde is

1. De criteria schoonheid en herinneringswaarde zijn alleen van toepassing op archeologische vindplaatsen die nog zichtbaar zijn in het landschap. Hier is dat niet het geval, daarom is de belevingswaarde niet van toepassing op het onderzochte terrein.

2. De criteria gaafheid en conservering krijgen een middelhoge score. De aangetroffen sporen waren niet bijzonder goed geconserveerd.

3. De criteria zeldzaamheid en informatiewaarde krijgen een middelhoge score. Er zijn sporen van de linie aangetroffen waarvan de ligging al bekend was maar ook twee vermoedelijk middeleeuwse greppels die niet (meer) op de kadastrale minuut van 1824 staan.

Als gevolg van de resultaten van het inventariserend veldonderzoek wordt het plangebied vrijgegeven voor wat betreft archeologie, zoals vastgesteld in Erfgoedbesluit 2014-31.⁵

De directe omgeving van het plangebied kent onverminderd een hoge archeologische verwachting en dient bij voorgenomen bodemingrepen archeologisch onderzocht te worden. Tot slot merken we op dat dit archeologisch onderzoek geen 100% garantie geeft dat er geen archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Wanneer er bij het ontgraven van het terrein toch nog archeologische sporen aan het licht komen, dienen deze volgens de Monumentenwet 1988 binnen drie dagen te worden gemeld bij het de afdeling ruimte van de gemeente Breda.

Aitzema, L. van, 1669. *Historie of verhael van saken van staet en oorlogh, in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden*, 's Gravenhage.

Centraal College van Deskundigen, 2010. *Kwaliteitsnorm nederlandse Archeologie, versie 3.2*, Gouda.

Berg, H.J.N., van den, 1988. *De genie bij de vesting Breda en haar belegering in 1637*, Jaarboek de Oranjeboom 41, 134-155.

Bles, B.J. en R. Visschers, 1983. *Bodemkaart van Nederland schaal 1 : 50 000. Toelichting bij de herziene uitgave van blad 50 West Tilburg*, Stiboka, Wageningen.

Hoegen, R.D. en H. de Kievith, 2004. *De sporen van het beleg van Breda in 1625 en 1637*. In: Koot, C.W. en R. Berkvens (red.). *Bredase akkers eeuwenoud, 4000 jaar bewoningsgeschiedenis op de rand van zand en klei (RAM 102)*, Breda, 437-458.

Kranendonk, P., P. van der Kroft, J.J. Lanzing en B. Meijlink (red.), 2006. *Witte vlekken ingekleurd, Archeologie in het tracé van de HSL-Zuid, deel 2 - Catalogi en bijlage, 17 Catalogus van greppels*, (RAM 113) Amersfoort.

Leenders, K.A.H.W., 2006. *Cultuurhistorische landschapsinventarisatie gemeente Breda*, Breda.

Peters, F.J.C. en M.L. Craane, 2014a. *Programma van Eisen Breda. Hondsdonk 60 (2014/29)*, Breda.

Peters, F.J.C. en M.L. Craane, 2014b. *Selectiebesluit archeologie Hondsdonk 60, (2014/31)*, Breda.

Rooze, J.P.M. en C.W.A.M. Eimermann, 2005. *De belegering van Breda door Spinola 1624 - 1625*, Breda.

Websites

<http://archis2.archis.nl>

Noten

1. Peters en Craane 2014a.
2. Hoegen en De Kievith 2004, p. 440.
3. Van den Berg, 1988.
4. Van Aitzema 1669, 451.
5. Peters en Craane 2014b.

Bijlage 1: onderzoeksthema's en vraagstellingen

Zoals in paragraaf 5.2 staat vermeld dient er naast de gebiedsgerichte onderzoeksvragen ook aandacht te worden besteed aan onderstaande onderzoeksthema's en vraagstellingen die vanuit het totale archeologisch onderzoek in Breda-West zijn vertaald.

Landschap

- Hoe zag de paleogeografie er uit? Wat is de geomorfologische achtergrond van het huidige landschap? Wat is de hydrologische ontwikkeling in het gebied?
- Welke ontwikkelingen van het landschap en het milieu vonden gedurende deze periode plaats en welke invloeden hadden deze op het leefmilieu van de mens?

Bodem

- Tot op heden bestaat nog geen compleet beeld van de bodemopbouw in het centrum van Breda. Dit is onder andere het gevolg van het feit dat in de loop van de late middeleeuwen de mens op grote schaal het natuurlijk landschap heeft aangepast door middel van ophogingen. Enerzijds lijkt het landschap een belangrijke rol gespeeld te hebben bij het uitkiezen van de oudste nederzettingen van Breda, anderzijds heeft men aan het eind van de 13e eeuw en het begin van de 14e eeuw op grote schaal de natuurlijke loop van de Mark teruggedrongen ten behoeve van uitbreiding en verdichting van de middeleeuwse kern. Ook bij de aanleg van de stadsverdediging lijkt het reliëf en landschap een belangrijke rol gespeeld te hebben. Informatie over de exacte wisselwerking tussen het natuurlijk landschap en de ontwikkeling en inrichting ligt op veel plaatsen in het bodemarchief opgeslagen.
- Archeologisch onderzoek naar het gebruik en de functie van beekdalen in het verleden heeft tot nu toe op kleine schaal plaats gevonden. Om beter inzicht te verkrijgen in de relatie en interactie tussen mens en beekdalen is het van belang de bodemopbouw en processen van bodemvorming in beekdalen beter in kaart te brengen.
- De hoger gelegen dekzandruggen zijn van oudsher geliefde plaatsen voor de mens om zich te vestigen. De ontwikkeling van cultuurlagen en esdekken is een belangrijk onderdeel van het archeologisch onderzoek. Op basis van deze ontwikkelingen kan een beter inzicht worden verkregen in het gebruik, de functie en betekenis van het landschap voor de mens.
- In Breda komen niet alleen pleistocene zandgronden voor die worden aangeduid als het Hoge, in het noordelijke deel van Breda komen holocene afzettingen voor, het Lage. In dit deel van Breda komen moeren (veengebieden),

dalletjes, dijken, beemden en donken voor. Vooral de beemden zijn een kenmerkend onderdeel van het Lage en werden als grasland werden in het verleden extensief gebruikt als hooilanden en voor het weiden van vee. De functie van en de relatie tussen het Lage en de mens is nog niet intensief onderzocht.

Flora/fauna

- Wat was de aard van de begroeiing van het landschap gedurende de periode late prehistorie tot en met de middeleeuwen en welke invloeden had deze op de leefwijze van de mens?
- Welke wilde dieren kwamen in de vrije natuur in de omgeving van de nederzetting en de nederzetting zelf voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Welke gedomesticeerde dieren kwamen in de omgeving van de nederzetting en in de nederzetting zelf voor, zowel op het land als in het water en welke invloed hadden deze op de leefwijze van de mens?
- Het verkrijgen van informatie over de lange termijnontwikkeling van de vegetatie in de regio; de verhouding tussen de gebruikte en niet-gebruikte ruimte; de agrarische economie; de voedsel economie; het gebruik van ruimte in huizen en op erven.

Bewoning / Nederzetting

- Zijn er nederzettingssporen op het terrein aanwezig en welke datering hebben zij? Geef, indien mogelijk, een fasering binnen de nederzetting.
- Hoe is de bewoning gestructureerd – losse erven of geconcentreerde bewoning? Is het mogelijk complete erven op dit terrein uit enige periode te onderzoeken?
- Wat is de verklaring voor de locatiekeuze ten opzichte van het 'natuurlijke' landschap en indien mogelijk het cultuurlandschap?
- Welke relatie is er te leggen tussen eventueel in tijd opvolgende elementen in het landschap (bv nederzettingssporen en begravingen uit uiteenlopende perioden)?
- Is er een koppeling mogelijk tussen de archeologische en de historische gegevens en archieven en welke relevantie of betekenis heeft dit?

Verkaveling

- Zijn er sporen van verkaveling in het terrein, en zo ja wat is de aard en de wijze van aanleg van de verkaveling (sloten, greppels, afrastering, etc.)?
- Wat is de vorm van de verkaveling en omvang van de omgrensde percelen, zowel binnen als buiten een eventuele nederzetting?
- Welke relatie is er te leggen tussen de perceelgrenzen en de vroegste kadasterkaarten?
- Waarvoor zijn de kavels gebruikt?

Infrastructuur

- Komen er in het gebied sporen van paden, wegen en voorden voor en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?

- Komen er in het gebied waterbeheerstructuren voor zoals dijken, gemalen, stuwen en (afwatering)sloten en welke relatie hebben deze tot het onderzoeksgebied?
- Wat is de relatie tussen de gebouwen en de diverse elementen van de infrastructuur?
- Wat is de relatie tussen de vormen van infrastructuur en de historische gegevens over paden en wegen?

Vestingbouw

- Zijn in het onderzoeksgebied sporen van vestingbouw of linies (onverstoord) aanwezig?
- Welke fasen uit de vestingbouw zijn op het terrein aanwezig?
- Zijn de sporen van vestingbouw te koppelen aan de vestingkaarten (uitgave gemeente Breda 2008)?

Complextype/Ensemble

- Hoe kan de locatie beschreven worden in termen van ensembles van sporentypen en -clusters? Het gaat erom ensembles te typeren opgebouwd vanuit de meest eenvoudige vorm tot de meest samengestelde vorm. Deze getypeerde (representatieve of juist uitzonderlijke) ensembles hebben de functie van bouwsteen in de beschrijving van de aard van het gehele complextype.
- Het verkrijgen van inzicht in de lange termijnontwikkeling van de bewoning in de regio en daaraan gerelateerd het gebruik van de ruimte.
- Inzicht krijgen in de begrenzing en het karakter van de bewoningssporen; inzicht krijgen in de ruimtelijke en chronologische relatie tussen bewoningssporen uit verschillende perioden; vraagstukken omtrent continuïteit en discontinuïteit in bewoning beantwoorden; inzicht krijgen in de functie en het gebruik van zones in het landschap, bijvoorbeeld de situering van “site” en “off-site”, nederzetting en grafvelden, dekzandrug en beekdal.

Bijlage 2: sporenlijst

Put	Spoor	Spoor-aard	Begin dat	Eind dat	Begin per	Eind per	Nap onder	Nap boven	Spoor-diepte	Opmerking
1	001	GR	1637	1637	NTA	NTA				buitenwal prins Frederik Hendrik
1	002	GR				NTA	0.87	1.14	27	
1	003	GR	1637	1637	NTA	NTA				buitenwal prins Frederik Hendrik
1	950	C								
1	951	C								
1	990	ES				NTA				
1	991	LG								
1	992	LG								
1	993	LG								
1	994	LG								
1	999	VERST								
2	001	GR	1637	1637	NTA	NTA	0.78	1.48	70	buitenwal prins Frederik Hendrik
2	003	GR	1637	1637	NTA	NTA	0.62	1.46	84	buitenwal prins Frederik Hendrik
2	004	PK					0.7	0.98	28	
2	005	GR				NTA	0.88	1.07	19	
2	006	PK					1.01	1.19	18	
2	007	PK					0.78	1.14	36	
2	008	PK					0.91	1.06	15	
2	009	KS					0.84	1.14	30	
2	010	PK					0.59	0.71	12	
2	011	PK					0.59	0.72	13	
2	012	PK					0.62	0.74	12	
2	950	C								
2	951	C								
2	990	ES				NTA				
2	999	VERST								

Bijlage 3: vondstenlijst

Vondst	Put	Vlak	Spoor	Spooraard	Vulling	Cate-gorie	Aantal	Gewicht	Opmer-king	Begin per	Eind per
BR-396-14.001CER	1	1	001	GR	1	CER	1	13.7		LMEB	LMEB
BR-396-14.002STN	1	1	002	GR	1	STN	4	149.6	leiste- n, bewerk		
BR-396-14.003MHK	2	1	008	PK	1	MHK	1		in plastic ingepakt		

Bijlage 4: aardewerkinventarisatielijst

Vondst	Put	Spoor	Spooraard	Vulling	Periode begin	Periode eind	Baksel	Aantal	Gewicht	Wand
BR-396-14.001CER	1	001	greppel	1	LMEB	LMEB	Grijsbakkend AW	1	14	1

Bijlage 5: allesporenkaart werkputten 1 en 2

